

राज्यातील ग्रामीण व नागरी भागात पिण्याच्या
पाण्याच्या टंचाई निवारणार्थ घ्यावयाच्या
उपाययोजनांबाबत.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: टंचाई २०१४/प्र.क्र. ४८/पापु-१४
मंत्रालय मुंबई-०१
तारीख: ६ मे, २०१४

वाचा :-

- १) शासन निर्णय, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई ३०९९/प्र.क्र.१३/पापु-१४, दिनांक १ फेब्रुवारी, १९९९.
- २) शासन निर्णय, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई २०९९/प्र.क्र.१४/पापु-१४, दिनांक २ फेब्रुवारी, १९९९.
- ३) शासन निर्णय, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई १०९९/प्र.क्र.१२/पापु-१४, दिनांक ३ फेब्रुवारी, १९९९.
- ४) शासन परिपत्रक, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई १००५/प्र.क्र.३०५/पापु-१४, दिनांक २४ जानेवारी, २००६.
- ५) शासन परिपत्रक, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई २००८/प्र.क्र.१४९/पापु-१४, दिनांक २१ ऑगस्ट, २००९.
- ६) शासन परिपत्रक, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई २०१३/प्र.क्र.३८४/पापु-१४, दिनांक २० सप्टेंबर, २०१३.
- ७) शासन परिपत्रक, पा.पु. व स्व. वि., क्रमांक: टंचाई १०१३/प्र.क्र.८४१/पापु-१४, दिनांक ४ जानेवारी, २०१४.

परिपत्रक :-

राज्यात या वर्षी समाधानकारक पाऊस झाला असला तरी, पावसाचे प्रमाण विषम असल्याने राज्यातील काही जिल्ह्यांत टँकरद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्यात येत आहे. शासनाने पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाई निवारणार्थ ग्रामीण / नागरी क्षेत्रात घ्यावयाच्या उपाय योजना करिता वेळोवेळी स्थायी आदेशांद्वारे सविस्तर सूचना दिलेल्या आहेत. त्या धर्तीवर यावर्षी राज्यातील संभाव्य पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाईस तोंड देण्यासाठी खालील प्रमाणे दक्षता घेण्याबाबत / उपाययोजना राबविण्याबाबत सूचना देण्यात येत आहेत :-

- १) राज्यात पावसाचे प्रमाण समाधानकारक असले तरी त्याचे प्रमाण सर्वत्र समान नसते. त्यामुळे राज्यातील काही जिल्ह्यांत / भागात पिण्याच्या पाण्याची टंचाई निर्माण होत असते. हे लक्षात घेऊन शासनाच्या संदर्भाधीन स्थायी आदेशातील सूचनांच्या अनुषंगाने टंचाई कालावधीत तत्परतेने कार्यवाही सुरु करणे अपेक्षित आहे. संदर्भाधीन शासन निर्णयांच्या प्रती उपलब्ध नसल्यास त्या तातडीने उपलब्ध करून घ्याव्यात.
- २) टंचाईग्रस्त भागात सार्वजनिक उद्भवातील पाणी उपस्याचे दुष्परिणाम रोखण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र भूजल (पिण्याच्या पाण्याच्या प्रयोजनासाठी विनियोजन) अधिनियम, १९९३ मधील तरतुदीनुसार परिणामकारक व काटेकोरपणे कार्यवाही करण्यात यावी.
- ३) पाणी टंचाई निवारणार्थ उपाययोजना प्रस्तावित करताना त्या खरोखरच गरजेप्रमाणे आवश्यक आहेत काय याची खात्री करावी. टंचाई निवारण कार्यक्रमांतर्गत घेण्यात येणारी उपाययोजना मंजूर करताना ती किमान खर्चाची असल्याची दक्षता घेण्यात यावी. उपाययोजना कार्यान्वीत होण्यासाठी लागणारा वेळ व उपाययोजना कार्यान्वीत केल्यानंतर त्याद्वारे प्रत्यक्ष उन्हाळ्यात लोकांना पाणी उपलब्ध होईल किंवा कसे हे विचारात घेऊन उपाययोजना मंजूर करण्याबाबत वेळोवेळी सुचना देऊनही असे निदर्शनास आले आहे की, टंचाई कृती आराखड्यात प्रस्तावित उपाययोजनांना मे / जून महिन्यात मंजूरी दिली जाते व उपाययोजना प्रत्यक्ष कार्यान्वीत होईपर्यंत पावसाळा सुरु होतो. यासाठी टंचाई कालावधीसाठी तयार करण्यात येणाऱ्या टंचाईकृती आराखड्यातील उपाययोजनांना वेळीच मंजूरी देऊन त्या प्रत्यक्षात कार्यान्वित होऊन, उन्हाळ्यातील टंचाईच्या काळात पिण्याचे पाणी उपलब्ध होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.
- ४) संभाव्य पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाईचे निवारण करण्याच्या दृष्टीने गावातील पिण्याच्या पाण्याच्या अस्तित्वात असलेल्या योजना नादुरुस्त झाल्या असतील तर त्या फेब्रुवारी पूर्वी दुरुस्त करून, ग्रामस्थांस उन्हाळ्यात सदर योजनांपासून किमान पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा होईल अशी दक्षता सर्व संबंधित यंत्रणांनी घ्यावी. जेणेकरून टंचाई निवारण कार्यक्रमाखाली आणखी अन्य तत्कालिन उपाययोजना करून ग्रामस्थांना पाणी पुरवठा करण्याची आवश्यकता भासणार नाही.
- ५) **विंध्य विहिरीचा कार्यक्रम :-** संभाव्य टंचाई ग्रस्त गावांना नवीन विंध्य विहिरी घेण्याचा पर्याय किफायतशीर ठरणार असेल तर तेथे पाणी टंचाई सुरु होण्यापूर्वी नवीन विंध्य विहिरी घेता येतील असे पहावे. केवळ पाणी टंचाई कार्यक्रमांतर्गत विंध्य विहिरी न घेता आमदारांच्या स्थानिक विकास कार्यक्रम व पाणी पुरवठ्याच्या इतर योजनांतर्गत तरतुदीचाही पुरेपूर वापर करण्यात यावा.
- ६) **प्रगतीपथावरील नळ योजना शिघ्र गतीने पूर्ण करणे :-** संभाव्य पाणी टंचाईग्रस्त गावांतील ज्या नळ योजनांची पूर्वीच हाती घेतलेली कामे प्रगतीपथावर असतील व ती पूर्ण झाल्यास, चालू वर्षाच्या उन्हाळ्यात ग्रामस्थांना त्याचा लाभ मिळणार असेल तर अशा योजनांच्या

कामांना प्राधान्य देऊन योजनांतर्गत निधीचा पुरेपूर वापर करून त्या त्वरीत पूर्ण करण्यात याव्यात.

- ७) **तात्पुरत्या नळ योजना घेणे :-** या ठिकाणी असे सष्ट करण्यात येते की, तात्पुरत्या नळ पाणी पुरवठा योजना घेण्यावर बंदी असून सदर योजना टंचाई कालावधी पुरत्याच मर्यादित आहेत. टंचाई निवारण कार्यक्रमांतर्गत तात्पुरत्या पूरक नळ योजना किमान खर्चाच्या असाव्यात. तसेच सदर योजनांची अंदाजपत्रके व आराखडे मोपा पाहणीवर आधारीत व प्रत्यक्ष भूस्तर तपासणी करून वस्तुनिष्ठ तयार करावीत. तसेच पुर्वीच्या योजनेच्या साधनसामुग्रीचा योग्य तो वापर करण्यात यावा. योजना मंजूर करताना निविदा प्रक्रिया, साहित्याची उपलब्धता इ. सर्व बाबी लक्षात घेऊन योजना प्रत्यक्षात कार्यान्वित होण्यासाठी लागणारा कालावधी विचारात घेण्यात यावा. दि.३१ मार्च नंतर तातडीच्या पाणी पुरवठा योजनांना क्षेत्रीय स्तरावर मंजूरी देण्यात येऊ नये.

शासन स्तरावर तसेच क्षेत्रीय स्तरावर मंजूर केलेल्या तात्पुरत्या पाणी पुरवठा योजनांसाठी सुरुवातीला शासनाकडून अनुज्ञेय अनुदानाच्या ५० % अनुदान उपलब्ध करून देण्यात यावे. योजनेचे काम पूर्ण झाल्यानंतर उर्वरित ५० % अनुदानांची मागणी करताना ती संदर्भ क्र. ४ च्या शासन परिपत्रकात नमुद विवरणपत्रातच करावी. उर्वरित ५० टक्के अनुदान शासनाच्या परवानगी शिवाय देण्यात येऊ नये.

- ८) **विहिरी खोल करणे व गाळ काढणे :-** विहिरीची खोली आवश्यकतेपेक्षा कमी असल्यास स्रोताची क्षमता कमी होते म्हणून बऱ्याच वेळा नवीन स्रोत निर्माण करून दयावा लागतो. नवीन स्रोत निर्माण करण्यापेक्षा उपलब्ध स्रोत पूर्णतः विकसीत करणे आर्थिक दृष्ट्या किफायतशीर होईल तसेच विहिरीची खोली वाढविल्याने पाण्याची आवक वाढून पाण्याच्या टंचाईची तिब्रता कमी होऊ शकेल. याबाबी विचारात घेऊन विहिरी खोल करणे कार्यक्रम प्राधान्याने राबविण्यात यावा.

- ९) **टँकर / बैलगाडी द्वारे पाणी पुरवठा करणे :-** आकस्मिक उपाययोजनांद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणे शक्य नसल्यास टँकर/बैलगाडीने पाणी पुरवठा करणे ही एक खर्चिक बाब असल्याने ती उपाययोजना अपरिहार्य परिस्थितीतच मंजूर व्हावी. शासकीय टँकर/वाहने अपुरे पडतील अशा वेळीच खाजगी टँकरने पाणी पुरवठा करण्यास मंजूरी द्यावी. पिण्याच्या पाण्याच्या तीव्र टंचाईच्या काळात टँकरने पाणी पुरवठा करणे ही योजना अधिक कार्यक्षमरित्या राबविली जावी व तक्रारीस वाव राहू नये या दृष्टीकोनातून संदर्भीय शासन परिपत्रक क्रमांक ४ अन्वये दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्यात यावी.

अ) शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, टँकरच्या निविदा प्रक्रिया टँकरच्या खेपा याबाबतचे नियंत्रण क्षेत्रीय स्तरावरून ठेवले जात नसल्याने, टँकरने पाणी पुरवठा करण्यासंदर्भात अनेक तक्रारी प्राप्त होत असतात. तसेच टंचाई कालावधीत गावामध्ये

टॅकर्स आल्यास टॅकरच्या दिशेने लोकांची झुंबड उडते व त्यातून तणाव निर्माण होतो. काही परिस्थितीत अपघात होऊन लोक मृत्यू देखील पावतात. त्यामुळे ज्या गावामध्ये पाणी पुरवठा करण्यात येणार आहे, त्या ठिकाणी सर्व नागरिकांना टॅकर पोहोचण्यापूर्वी सूचना देण्यात याव्यात. सूचना देण्यासाठी दूरध्वनी, एसएमएस अथवा अन्य सोईच्या पर्यायांचा विचार करण्यात यावा. संबंधित गावातील नागरिकांना पाणी उपलब्ध होण्यासाठी त्या गावामध्ये जेवढी पाण्याची आवश्यकता आहे तेवढेच पाणी टॅकरद्वारे पुरविण्याच्या दृष्टीने योग्य ते नियोजन करावे. जेणेकरून तेथील नागरिकांना योग्य पाणी पुरवठा होऊन अनुचित प्रकार घडणार नाही. याची कृपया दक्षता घ्यावी.

ब) शासनाच्या असेही निदर्शनास आले आहे की, टॅकरच्या फे-या नियोजित वेळापत्रकाप्रमाणे निर्धारित वेळेत होत नाही, टॅकरच्या बनावट फे-या दाखवून रकमेची आकारणी करण्यात येते. असे गैरप्रकार टाळण्याच्या दृष्टीने टॅकर्सवर जी पी एस प्रणालीचा वापर करण्यात यावा. सदर प्रणाली बसविणे त्याची देखभाल दुरुस्ती याबाबीचा सर्व खर्च संबंधित टॅकर वाहतूक धारकाने करण्याबाबतची अट टॅकर्स वाहतूक धारकांसोबत करण्यात येणाऱ्या करारनाम्यात नमूद करावी. पाणी पुरवठा करणाऱ्या टॅकरवर GPS प्रणाली बसविल्यानंतर GPS प्रणालीवर ज्या टॅकरची नोंद होईल त्याच फे-या देयकाकरिता अनुज्ञेय होतील. ज्या पाणी पुरवठा करणाऱ्या टॅकरवर GPS प्रणाली नसेल किंवा GPS प्रणाली असूनही त्या बंद असल्याकारणाने टॅकर वाहतूक धारकाने टॅकरच्या फे-या झाल्याचा दावा केला असल्यास अशा फे-या बनावट ठरतील.

१०) पाणी टंचाई निवारणासाठी खर्च केलेल्या निधीचा उपाययोजना माहिती व उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्याबाबत पाणी टंचाई निवारण कार्यक्रमांतर्गत घेतलेल्या उपाययोजना वरील खर्च भागविण्यासाठी केंद्र शासनाच्या नैसर्गिक आपत्ती निवारण सहाय्यामधून निधी प्राप्त होत असतो. सदर निधीतून प्रत्यक्ष खर्च केलेल्या निधीची उपाययोजनानिहाय व जिल्हानिहाय माहिती दरमहा तसेच वेळोवेळी शासनास सादर करणे आवश्यक आहे. प्राप्त निधी, प्रत्यक्ष झालेला खर्च शिल्लक निधीची माहिती व उपयागिता प्रमाणपत्रे सादर केल्यानंतर पुढील निधी वितरीत करण्यात येईल याची नोंद घ्यावी. तथापि उपलब्ध करून दिलेल्या अनुदानाची उपयोगिता प्रमाणपत्रे शासनास तात्काळ सादर केली जात नसल्याने पुढील निधी मिळण्यास अडचण निर्माण होते. उपलब्ध करून दिलेल्या शासकीय निधीचा योग्य विनियोग करून उपयोगिता प्रमाणपत्रे शासनास सादर करण्याची तसेच निधीचा गैरवापर होणार नाही याबाबत क्षेत्रीय अधिका-याने दक्षता घ्यावी. वाटप करण्यात आलेल्या निधीची आवश्यकता नसल्यास विहित वेळेत शासनाकडे समर्पित करण्यात यावा.

११) रक्कम वेळेवर अदा करणे :- शासनाकडून अनुदान उपलब्ध झालेले असताना केलेल्या कामाची देयके, प्राप्त झाल्यापासून एक महिन्याच्या आत कोणत्याही परिस्थितीत अदा करता येईल याकडे विशेष लक्ष द्यावे.

१२) तक्रारीचे निवारण :- जनतेकडून येणा-या पाणी टंचाईच्या तक्रारींची तत्परतेने नोंद घेऊन उपाययोजना करण्यात याव्यात. पाणी टंचाई निवारण कार्यक्रमात कसूर झाल्यास लोकप्रतिनिधीकडून व वृत्तपत्रातून मोठ्या प्रमाणात तक्रारी मांडल्या जातात. ही वस्तुस्थिती विचारात घेऊन अशा तक्रारींना वाव राहू नये म्हणून वरील प्रमाणे तातडीने कार्यवाही करावी.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१४०५०६१४०४५६६०२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

राजेश कुमार

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे सचिव,
३. सर्व मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
४. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई-३२,
५. प्रधान सचिव, वित्त विभाग /नियोजन विभाग व ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
६. सचिव, महसूल व वनविभाग (मदत व पुर्नवसन), मंत्रालय, मुंबई-३२,
७. जिल्हाधिकारी (सर्व),
८. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई,
९. विभागीय आयुक्त, (सर्व)
१०. जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, (सर्व),
११. कार्यकारी अभियंता (सर्व) ग्रामीण पाणी पुरवठा /जि.प.,
१२. निवड नस्ती (पापु-१४).